

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma Makalesi	Yıl	2023	ss.	27-32
Gönderi Tarihi	15.05.2023	Cilt	5	DOI	10.51177/kayusosder.1297379
Kabul Tarihi	07.06.2023	Sayı	1		
Erken Görünüm Tarihi	23.06.2023	Ay	Haziran		
Yayın Tarihi	30.06.2023				

Osman İbni Monla Ahmed'in Mecalis isimli eserinde "ısar" gelecek zaman eki üzerine notlar*^Δ

Notes on the Turkish language "ısar" future tense suffix in Osman İbni Monla Ahmed's Mecalis

 Abdulkadir BAYRAM¹

Öz

Üzerinde çalışma yapılan eser Ankara Milli Kütüphane yazmaları arasında kayıtlı bulunan, Osman İbni Monla Ahmed'e ait bir akaid kitabıdır. Eser iki yüz seksen iki varaktan oluşmaktadır. Eser üzerinde yapılan incelemelerde eserin 18. yüzyılda tercüme edildiği tespit edilmiştir. Eser yirmi beş baba ayrılmış ve her babda farklı bir konudan bahsedilmiştir. Bahsedilen konular ayet, hadis ve çeşitli rivayetlerle desteklenmiştir. Öğüt ve dualarla bölüm bitirilmiştir. Eser üzerinde yapılan çalışmada kullanılan eklere dikkat çekilmiş, gelecek zaman ekinin Eski Anadolu Türkçesi döneminden farklı bir zamanda kullanım durumu örneklenerek alan yazına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Eserin 18. yüzyılda tercüme edilmiş olmasına rağmen Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterdiği tespit edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özellik gösteren eklerinden biri olan -IsAr gelecek zaman ekinin çok sayıda örneğinin bulunması dikkat çekicidir. Bu örnekler tek tek tespit edilmiş, bağlamı içinde değerlendirilerek bir sınıflandırma denemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Isar, 18. Yüzyıl, Gelecek Zaman Eki, Eski Anadolu Türkçesi

Abstract

The work being studied is a reciting book belonging to Osman İbni Monla Ahmed, which is registered among the manuscripts of the Ankara. The work consists of two hundred and eighty-two leaves. In the examinations made on the work, it was determined that the work was translated in the 18th century. The manuscript is divided into twenty-five chapters and a different subject is mentioned in each chapter. The mentioned topics are supported by verses, hadiths and various narrations. The chapter ends with advice and prayers. Attentions was drawn to the affixes used in the study on the work, and it was aimed to contribute to the literature by exemplifying the use of the future tense suffix in a different time from the Old Anatolian Turkish period. Although the work was translated in the 18th century, it was determined that it showed features of Old Anatolian Turkish. It is noteworthy that there are many examples of the future tense suffix -IsAr, which is one of the characteristic suffixes of Old Anatolian Turkish. These examples were determined one by one, and a classification attempt was made by evaluating them in their context.

Keywords: Isar, 18th Century, Future Tense Suffix, Old Anatolian Turkish.

^Δ Yazar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

* Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi Develi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, abdulcadirbayram@kayseri.edu.tr

1. Giriş

Eski harfli eserler genellikle hangi döneme aitse o dönemin özelliklerini muhafaza etmektedir. Bu eserler üzerinden, aynı döneme ait eser ve varsa gramer kitaplarının da yardımıyla, dönemlerin dil özellikleri ortaya çıkarılarak genel yargılara varılmaktadır. Eski harflerin Türkçenin ses yapısını tam anlamıyla yansıtamamasından dolayı eserlerin hareketli olanlarından daha çok yararlanılmıştır. Dönemlerin genel özellikleri ortaya çıkarıldıktan sonra Türkçenin art zamanlı gelişimi gözler önüne serilmektedir.

Çeviri yazıya aktarılan ve dil özellikleri ortaya çıkarılan her eser ya dönem özelliklerini taşımasıyla ya da gösterdiği farklı özelliklerle alanyazına katkı sağlayacaktır. Bu amaçla Osman İbni Monla Ahmed'e ait olduğu ve 18. yüzyılda tercüme edildiği tespit edilen eser çeviri yazıya aktarılmış ve incelenmiştir. Eserin dikkat çekici yönü olan -IsAr gelecek zaman eki örnekleri üzerinde bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

1.1. Osman İbni Monla Ahmed ve Mecalis isimli eseri

Eser Ankara Milli Kütüphane yazmaları arasında Fahri Bilge Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Eser üzerinde yapılan incelemelerde eserin, Osman İbni Monla Ahmed'e ait İslâmiyet'le ilgili bilgiler veren akaid kitabı niteliğinde bir eser olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Eser besmele kısmından sonra "evvelki bab" şeklinde başlamıştır. Bu şekilde yirmi bab hakkında bilgi verilmiştir. Ancak eser incelendiğinde eserin yirmi beş baktan oluştuğu tespit edilmiştir. Her bab bir konuya ayrılmıştır. Konuyla ilgili bilgiler verilirken yeri geldikçe konuyla ilgili bir ayet verilir ve açıklanmıştır. Bu açıklamalar da çeşitli hadislerle desteklenmiştir. Bölümün sonunda öğütler verilip dua edilerek bölüm tamamlanmış ve diğer bölüme geçilmiştir.

Eserin ilk varakları hareketli olmasına rağmen yedinci varaktan itibaren yazı harekesiz devam etmektedir. Eserin ilk varaklarında yıpranmış ve kopmuş bölümler bulunmaktadır.

Eserin temmet kısmında mütercim olarak Osman İbni Monla Ahmed ismi verilmiştir. Mütercim hakkında kaynaklarda bilgi yer almamaktadır. Yine eserin temmet kısmında tarih olarak 1180 verilmiştir. Bu tarihin hicri olduğu düşünüldüğünde, tarih miladi olarak 1766-1767 yıllarına denk gelmektedir. Bu bilgi bize eserin 18. yüzyıla ait olduğunu göstermektedir. Eserin sonunda şeytanla ilgili bilgiler veren ve kadınlarla ilgili birer bölüm eklenmiş bu bölümlerin sonunda da aynı tarih yani 1180 verilmiştir.

2. Türkçede gelecek zaman eki

Gelecek zaman eki Türk dilinin her döneminde çeşitli farklılıklar göstermiştir. Orhon Yazıtları'nda ilk örneklerini -tAçI ve -sIk ekleriyle gördüğümüz gelecek zaman eki şekil değişiklikleriyle ve çeşitli işlevler yüklenerek gelişimini devam ettirmiştir.

Gelecek zaman ekinin art zamanlı gelişimine baktığımızda, Orhon Türkçesi döneminde -DAçI, -çI, -sIk; Uygur Türkçesi döneminde -gAy; Harezmi Türkçesi döneminde -GU; Çağatay Türkçesi döneminde -GU; Kıpçak Türkçesi döneminde -gAy; Eski Anadolu Türkçesi döneminde -IsAr, Türkiye Türkçesi döneminde ise -AcAk eklerinin kullanıldığını görmekteyiz (Gültekin, 2006, s. 35-39).

Şekil açısından çeşitlilik gösteren gelecek zaman eki anlam açısından da çeşitlilik göstermiştir. Kesin gelecek zaman ifadesinin yanı sıra, gereklilik, ihtimal, kesinlik, temenni, sevinme, böbürlenme, iğneleme, alay etme, küçümseme, inanmama gibi birçok anlamda da kullanılmaktadır. (Uygur, 2007, s. 1193).

2.1. Isar gelecek zaman eki

Eski Anadolu Türkçesi döneminin gelecek zaman eki -IsAr ekidir. Bu ek Eski Anadolu Türkçesi döneminin karakteristik özellik taşıyan ekidir. Ekin yalnızca Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanıldığı kabul edilir.

-IsAr gelecek zaman ekinin etimolojisi, kullanıldığı dönem ve kullanım şekilleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ekin etimolojisi üzerine yapılan çalışmalarda birkaç görüş ortaya çıkmıştır. İlk çalışma Vecihe Kılıçoğlu'na aittir. Çalışmada Kılıçoğlu, -IsAr gelecek zaman ekinin şart kipi olan -ser ekinin -i gerindium ekiyle birleşerek -i-ser tarzında oluştuğunu savunmuştur (1954, s. 510). Bu görüşe karşı çıkan Talat Tekin, bu ekin Eski Türkçede -ıgsa-lı fiil gövdelerine -r geniş zaman ekinin eklenmesiyle oluştuğunu, ıgsar şeklinde gelişip kalıplaştığını savunur (1954, s. 453). Bodroglıgeti de bu konuda bir yazı yazarak ekin ilk sesini zarf-fiil eki olarak, son sesini geniş zaman eki olarak alır, arada kalan -sA ses grubunu ise “düşünmek, saymak” anlamındaki sa- fiiline bağlar (1970, s. 71-72). Ek hakkında bu ve benzeri etimoloji denemeleri bulunmaktadır.

Ekin kullanım alanı ve kullanıldığı dönemlere bakacak olursak, ek hakkında Gülsevin, Eski Anadolu Türkçesinde en işlek gelecek zaman eki olduğunu ve -dUr'lu şekillerinin de bulunduğunu ifade etmiştir (2007, s. 100). Ercilasun “Gelecek zaman eki -Isar 16. asırda da görülür; 17. asırdan itibaren yerini -AcAk'a bırakır” demiştir (2008, s. 459). Şahin, gelecek zaman için “Eski Anadolu Türkçesinde çoğunlukla -(y)IsAr eki kullanılmaktadır.” diyerek ekin Eski Anadolu Türkçesi gelecek zaman eki olduğunu belirtmiştir (2009, s. 67). Özkan ise “Eski Anadolu Türkçesinde umumi gelecek zaman eki -ısar, -iser'dir. Bu ek Eski Türkçe devresinde ve bugün bulunmamaktadır.” diyerek ekin kullanıldığı dönemin sınırlarını çizmiştir (2000, s. 137). Konuyla ilgili Gültekin ise -IsAr ekinin 14. yüzyıla kadar canlı olduğu, 15. yüzyılın ilk yarısında kullanımının azaldığı, 16. yüzyılda nadir görüldüğü klasik Osmanlı Türkçesi döneminden itibaren ise yerini -AcAk ekine bıraktığı bilgisini vermiştir (2006, s. 38). Yıldız, -IsAr ekinin Eski Oğuz Türkçesinde var olup sonra kullanımdan düştüğünü belirtmiştir (2013, s. 30). Uyğur da ekin 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra yerini -AcAk ekine bıraktığını söylemiştir (2007, s. 1193).

2.1.1 Mecalis eserinde isar eki örnekleri

Yapılan çalışmalarda verilen bilgilerin ışığında, genel görüş -IsAr gelecek zaman ekinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanıldığı, 15. yüzyılda örneklerinin bulunduğu ve 16. yüzyılda yerini -AcAk ekine bıraktığı şeklindedir.

Çalışma yapılan eserde, 18. yüzyılda tercüme edilmesine rağmen, -IsAr ekinin birçok örneği bulunmaktadır. Örneklerin varak ve satır numaraları da eserin ilk varacağından başlatılarak verilecektir. Verdiği anlama göre sınıflandırılan eklerin kullanımı ve örnekleri şu şekildedir:

2.1.1.1 İhtimal-tahmin anlamı taşıyanlar

Bu kısımda, inanç bağlamındaki delillere dayanılarak gelecekte haber verilirken kullanılan, kuvvetli ihtimal-tahmin anlamı taşıyan -IsAr gelecek zaman eki örnekleri verilmiştir.

“geldük imdi ol salih müminün vefatıçün gökler *aglayısardur* ki şimden gerü ol tenri teala dostunun dürlü taati ve ibadeti bize çıkmaz *olsar* (Osman İbni M. Ahmed, 1767, s. 15/a).

“anun ezkarınun envarı *kesiliserdur* dahı namaz kılub zıkr itdügi yirler *aglayısar* ki vah şimdi girü ol abid üzerimizde namaz *kılmayısar* ki anun sebebinden daima rahmetlerü berekatları yagardı *yagmayısardur*” (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 15/a).

“Ve iki omuzundaki melaikeler dahı *aglayısar* ki ah salih yoldaşdın ayruldık anun sevabların yazmaktan mahrum olduk diyeler” (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 15/a).

“işbu el-lainin şerrinden başımıza ne *geliserdür*” (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 36a).

2.1.1.2 Şart anlamı taşıyanlar

Bu örnekte -IsAr gelecek zaman eki şart anlamı vermiştir. Aynı zamanda şahıs eki de almıştır:

Bayram, A. (2023). *Osman İbni Monla Ahmed'in Mecalis isimli eserinde ısar geleceğ zaman eki üzerine notlar.*

“ziyade heybetüm göstermedüm pes ol heybetle fasıklara *geliserem* azab feriştehleri yanımcı bile” (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 23/a).

Bu örneklerde -IsAr gelecek zaman eki bir şartta bağı ihtimal anlamı taşımaktadır:

azraile bu vechile emr olıcak ne vechile *varısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 20/b, 15/a, 21/a).

fasık anı göriceğ gel imdi gör kim ol ne hâle *ugrayısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 23/a).

olur ki taate ve ibadete meşgul ola zira anun için yaradıldı anunla keramet ve izzet *bulısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 39/a).

ölieceğ vaktin *görisersüz* ki eli boş vebali hesabı çok bu ölüm (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 40/a).

kimki dünyada gafil olub korkudan emin olup ahir andan *kurtulmayısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 116/a).

benüm nimetlerümü unuttumı sana bir musibet *geliserdür* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 209/b).

2.1.1.3 Kesin gelecek zaman anlamı taşıyanlar

Bu örneklerde zaman zarfları da kullanılarak -IsAr ekine kesin gelecek zaman anlamı yüklenmiştir. İlk örnekte -IsAr eki, şahıs eki de almıştır.

ya bigün ya hod yarın canın almaga geldüğüm vakt sana ceza ve ne azablar *idiseremdür* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 23b).

kıyamet gününde oda *yanısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 70/a).

misk gibi koku virdi ahiretde dahı buna göre *agırlayısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 70a).

dünyada tebdil eylemez ve illa ol korku kıyamet gününde *olisardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 115/b, 116/a).

ya adem senün oğlanlarından ibrahim adlu bir er *geliserdür* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 122/a).

işde bigün yıl başıdur heman bu saat *geliserdür* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 131/b).

âlem yok olsa ol Allah bâkî *kalısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 148/a).

gelün ey kavm Allah tealanun emrile gemiye girin bu cihanı su *alısardur* gark olursız (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 156/a).

cemii malından sana degin birkaç arşun bez *alısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 180/a).

kime dilemezsem virmezın ve illa şol takdir olunmış rızkın *geliserdür* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 186/a).

cemisi ölüm acısın *dadısardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 188/b).

sonra kıyamet kopıcak gine *diriliserdür* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 23/a).

soru ve hesab *olisardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 188/b).

sırat köprüsi cehennem üzerine kurulub uzunluğı üç bin yıllık yol *olisardur* kıldan ince kılıçdan keskin *olisardur* üzerinde yedi yirde hesab *olisardur* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 188/b).

geçiceğ cennet ehli cennete cehennem ehli cehenneme *giriserdür* (Osman İbni Monla Ahmed, 1767, s. 189/a).

3. Sonuç

Eserin tamamı çeviri yazıya aktarılıp bütün gelecek zaman ekleri tespit edilmiştir. Gelecek zaman ekinin kullanılmasının gerektiği yerlerde istisnasız olarak *-IsAr* ekinin kullanıldığı ortaya çıkarılmıştır.

Eserin iki yüz seksen iki varak olan tamamı tarandığında *-IsAr* ekinin otuz bir örneğinin bulunduğu görülmektedir. Bu örneklerden birinde ekin 1. teklik şahıs eki aldığı, birinde hem 1. teklik şahıs eki hem de *-dur* bildirme eki aldığı, yirmi dördünde *-dUr* bildirme eki aldığı, beşinde de herhangi bir ek almadan kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ekin anlam haritasında bakıldığında yedi örneğin *ihtimal-tahmin*, bir örneğin *şart*, altı örneğin *şarta bağlı ihtimal*, on yedi örneğin ise *kesin gelecek zaman* anlamı taşıdığı görülmüştür.

Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özellik taşıyan eki olan *-IsAr* gelecek zaman ekinin genellikle 16. yüzyıldan itibaren yerini *-AcAk* gelecek zaman ekine bıraktığı görüşü hâkimdir. Bu görüşün aksine 18. yüzyıl eseri olan *Mecalis*'de ekin çok sayıda örneği tespit edilerek ekin bir 18. yüzyıl eserinde de yoğun şekilde kullanıldığı görülmüştür.

Eserin öğüt verici ve öğretici nitelikte olduğu göz önüne alındığında bu ekin okuyucu tarafından dolayısıyla halk tarafından da 18. yüzyılda dahi anlaşılabilir nitelikte olduğu düşünülmektedir.

3. Araştırmanın etik yönü

Yapılan çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

4. Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

5. Katkı oranı

Çalışmanın tüm aşamaları yazar tarafından tasarlanmış ve hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Bodrogligeti, A. (1970). Finite forms in *-isar*, *isâr* in fourteenth century Turkish literary documents. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 23, 167-176.

Bodrogligeti, A. (2001). XIV. yüzyıla ait Türkçe edebi eserlerde *-isar* / *-iser* Ekli Şekiller (Çev. Hatice Şirin User). *E. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10, 165-173.

Ercilasun, A. B. (2008). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Akçağ Yayınları.

Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bayram, A. (2023). *Osman İbni Monla Ahmed'in Mecalis isimli eserinde ısar gelecek zaman eki üzerine notlar.*

Gültekin, M. (2006). Tarihî ve Çağdaş Türk lehçelerinde gelecek zaman ekleri üzerine bir deneme.

Türklük Bilimi Araştırmaları, 20, 33-59.

Kılıçoğlu, V. (1954). Gerindiumların özellikleri ve “-iser” eki. *Türk Dili*, 3/33, 510-518.

Özkan, M. (2000). *Türk dilinin gelişme alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. Filiz Yayınları.

Şahin, H. (2009). *Eski Anadolu Türkçesi*. Akçağ Yayınları.

Tekin, T. (1954). -ısar ekinin türeyişi. *Türk Dili*, 3/32, 453-455.

Uyğur, S. (2007). -(y)ısar gelecek zaman ekinin yapısı üzerine. *Turkish Studies*, 2/4, 1193-1196.

Yıldız, H. (2013). Türkçede -(y)ısar eki ve istemek anlamlı fiiller üzerine notlar. *Türk Kültürü*, 1, 29-46.